

Г. М. Лєсна,

канд. філол. наук, доц.,

*Московський державний інститут міжнародних відносин (університет) МЗС Росії,
кафедра російської мови для іноземних громадян (Росія)*

УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ЯК АСПЕКТ У ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті розглянуто актуальні проблеми викладання української мови як іноземної в аспекті вивчення мови професійного спрямування майбутніми фахівцями в галузі міжнародних відносин. Предметом дослідження стала специфіка мовної номінації у процесі формування термінології міжнародних відносин як складника сукупності терміносистем під умовною назвою «суспільно-політичні відносини».

Ключові слова: термінологія міжнародних відносин, викладання української мови як іноземної.

Сучасна лінгвістика приділяє значну увагу дослідженню галузевих термінологічних систем. Термінологія, що створює систему понять, мовних знаків, термінів певної галузі людської діяльності, є засобом професійної комунікації. Особливого значення термінологія набуває у галузях вузької спеціалізації, адже саме вони потребують загальної вживаності термінів, їхньої стилістичної нейтральності й семантичної однозначності, точності дефініцій та високого ступеня інформативності. Однак не всі галузеві терміносистеми можна чітко окреслити за параметрами. Серед них є такі, що набирають форм міждисциплінарних та загальнолюдських терміносистем і виходять за межі професійних сфер комунікації. На відміну від термінології природничих наук, різних видів спорту і т. ін., певні галузі суспільних наук і гуманітарні області знань належать до кількох терміносистем. Стосується це й суміжних галузей наукових досліджень.

У сучасній лінгвістиці значна частина термінології сфери міжнародних відносин є складовою кількох міждисциплінарних терміносистем. Історично міждисциплінарним було й саме термінознавство, яке, на відміну від інших лінгвістичних наук, зазвичай пов'язане з певною немовною спеціальністю й проблемами фахової комунікативної культури [6]. Спираючись на розробки відомих термінознавців (Г. Винокур, Б. Головін, В. Даниленко, А. Суперанська, Г. Піхт, Л. Гоффманн та ін.), до яких можна долучити й українських дослідників (Т. Кияк, І. Квитко, І. Кочан, Т. Панько, Л. Симоненко), поняття «термінологія міжнародних відносин» слід розуміти як сукупність термінологічних систем (чи комплексну терміносистему), де теорія та практика міжнародних відносин пов'язані з терміносистемами таких наук і галузей людської діяльності, як історія, політика, економіка й право.

У практичній фаховій діяльності міжнародників ця термінологія функціонує паралельно в кількох мовах. Тому специфіка формування професійної комунікативної компетенції у студентів-міжнародників обумовлена не тільки особливостями їхньої майбутньої фахової діяльності, але й тим, що ця діяльність передбачає знання іноземних мов, у нашому випадку – української мови як іноземної професійного спрямування. Тому засвоєння терміносистеми міжнародних відносин має безпосереднє відношення до розробки методики викладання української мови як іноземної (далі – УМІ) та навчання студентів основним методам перекладу фахових текстів, оскільки

доведено, що зазвичай «близько 50 % помилок у перекладі – це помилки, пов'язані з термінологією» [8, с.139].

В останні роки сфера міжнародних відносин інтенсивно розвивається й оновлюється, що значно розширює межі професійної лексики сучасних міжнародників, регіонознавців та дипломатів, адже тепер вони оперують термінологією з таких галузей, як культура, освіта, спорт, здоров'я, екологія і т. ін. Складовими частинами сучасної термінології міжнародних відносин стали терміносистеми цілого комплексу взаємоінтегрованих наук, що зумовлює неоднорідність складу корпусної лексики цієї системи та ускладнює процес її дослідження.

Формування терміносистеми міжнародних відносин пов'язане із загальними тенденціями, що характерні для розвитку не тільки сучасної української мови, а багатьох інших світових мов, перш за все слов'янських [3]. Адже розвиток мови є об'єктивним явищем, невіддільним від еволюції людства взагалі і функціонування окремих суспільств зокрема. Серед екстралінгвістичних чинників мовного розвитку слід назвати постійне мовне освоєння дійсності людиною, її бажання бути більш інформованою, інтеграцію народів світу та обмін технічними, науковими і культурними досягненнями. В результаті мовних контактів у мову приходять нові слова, що ми їх запозичуємо для номінації нових реалій або створюємо за законом аналогії.

Найбільш інтенсивно збагачення лексичного складу мови відбувається в епохи великих соціальних зрушень. В такі періоди суспільні зміни інтенсифікують потенційні сили, що притаманні кожній мові. Саме таку епоху переживає в останні роки українське суспільство, в якому проходять значні перетворення та інтеграція у світові міжнародні структури. Тому саме зараз українська мова, як і суспільство, відкриті для широких контактів з іншими країнами, а це означає – і з іншими мовами.

У сфері міжнародних відносин екстралінгвістичними факторами, що призвели до докорінного оновлення всієї терміносистеми міжнародних відносин, стали суспільно-політичні зміни на межі 1980-1990-х років, вихід України як незалежної держави на міжнародний рівень та подальший розвиток українського суспільства на початку нового тисячоліття. В таких умовах почався своєрідний перегляд термінології на різних рівнях мовної системи з метою з'ясування її можливостей відповідати викликам часу.

Окрім практичного функціонування у відкритих в 1990-і роки численних українських дипломатичних представництвах у різних країнах світу і використання в дипломатичному листуванні, термінологія міжнародних відносин стала основою для написання українською мовою першого підручника з дипломатичної та консульської служби [1] й викладання профільних предметів в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка та в заснованій у 1995 році Дипломатичній академії України при МЗС України. Як і фахові підручники, предметом дослідження названої термінології стали спеціалізовані наукові видання із сфери міжнародних відносин: «Науковий вісник Дипломатичної академії України» й «Актуальні проблеми міжнародних відносин».

У наш час використання термінології міжнародних відносин значно розширилося завдяки публічності сучасної дипломатії, тому за межами дипломатичних й міжнародних організацій сферою її вжитку стали засоби масової інформації. Тут ми можемо спостерігати, яке відображення в мові отримують реалії нашого часу й як мова їх трансформує в мовні явища, тобто номінує [3]. Адже зараз саме преса найбільш оперативно фіксує появу нового на всіх мовних рівнях та разом із телемовленням не

тільки відображає суспільні і мовленнєві процеси, але й певним чином формує їх, закладаючи основи сучасного мовного стандарту.

У процесі роботи над термінологією міжнародних відносин авторка уклала картотеку, в якій матеріал із фахових наукових та навчальних видань був доповнений лексикою з кількох центральних київських газет: «День», «Голос України», «Президентський вісник», «Урядовий вісник», «Хрещатик» та ін. А на головних українських телеканалах – «Перший національний», «24 канал», «1+1», «Интер», «СТБ», «ІСТV» (та їхніх сайтах) – перевага надавалася програмам новин. Зібрані дані були частково використані у роботі над двома підручниками з УМІ [4; 5], написаними для рівнів А1-А2, щоб створити основу, розвиток якої на рівні В1 дає змогу студентам читати українську пресу та працювати над програмами новин українського телебачення в мультимедійному класі.

Зібраний матеріал відображає інтенсивний розвиток суспільного життя України в усіх сферах його прояву. Результатом цього процесу стали нові назви наук, об'єктів наук, пристроїв, механізмів, техніки, видів мистецтва і спорту, предметів побуту й усього, що пов'язане з поняттям «нові технології» (наприклад, *смартфон, ноутбук, модем, фейсбук, сайт, дайджест, хостис, віндсерфінг, дизайн, артдилер, консалтинг, аудит, трилер*). Цей мовний матеріал підтверджує той факт, що українське суспільство знаходиться на шляху спільного для всього людства процесу прискорення темпу життя, розвитку засобів масової комунікації, зміцнення контактів між багатьма країнами світу.

У загальному обсязі неологізмів, що стосуються предметів та явищ об'єктивного світу, кількісно переважають інновації із сфери політики, економіки й міжнародних відносин. Перегляд і збільшення кількості власне дипломатичних термінів стали не тільки результатом виходу України як держави на міжнародну арену. Процеси глобалізації, якими характеризується сучасний світ, призвели до залучення більшості світових країн в інтеграційні процеси, а також до спільної участі у вирішенні світових проблем. Звідси – поява нових міжнародних об'єднань, їхніх назв та відповідних аббревіатур (*СОТ – Світова організація торгівлі, ЧЕС – Чорноморське економічне співтовариство, АТР – Азіатсько-Тихоокеанський регіон, ОЗХЗ – Організація по забороні хімічної зброї, НКР – Національний Комітет України з питань Роззброєння, КХЗ – Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, ДВЗЯВ – Договір із всеосяжної заборони ядерних випробувань, ЄЕП – Єдиний економічний простір*). Тими самими чинниками обумовлена поява назв самих проблем, що потребують вирішення (*збройний хаос, збройний казус, система режимів нерозповсюдження, цивільний терор, глобальне партизанство, гуманітарна інтервенція, стратегія контррозповсюдження* і т. ін.).

Для номінації соціальних змін у суспільстві часто використовується переосмислення давно відомих слів: *олігарх, підприємець, піар, імпічмент*. Процес перейменування торкнувся багатьох явищ і понять, серед яких назви вищих навчальних закладів, установ, міністерств, посад (наприклад, *референт, пошукач, здобувач, речник*); виникли нові сфери діяльності людини та їхні назви: *дилер, хакер, менеджер, аудитор, кілер*.

Нові поняття в галузі економічної діяльності людини найчастіше передаються за допомогою слів іншомовного походження: *авуари, ваучер, дегресія, деbudgetизація, ліквідант, лізинг, зворотна оренда, офшор, транш*.

Суттєву групу складають ті інновації, які не називають нові поняття, а з'явилися в результаті загальної настанови на повернення до активного вжитку лексики, що в радянський період не використовувалася, тому вони стали явищем вторинної номінації:

прес-секретар – речник, аеродром – летовище, посольство – амбасада. Ці приклади фіксують дублювання лексем, а їхнє повернення у сучасну українську мову обумовлене не потребами мовної номінації, а є прикладом пошуку мовою найбільш адекватного відповідника. Безпосередньо це стосується й термінології міжнародних відносин, адже вживання однотипних лексем для найменування одного предмета чи поняття вказує на їхню надмірність, наприклад : *переговори – перемови – перемовини – перемовляння.*

Необхідною умовою підготовки студентів є аналіз таких груп дублетів, оскільки їхнє функціонування пов'язане з основними закономірностями розвитку української мови, а семантичні дублети терміносистеми міжнародних відносин є проявом властивого для всіх її мовних рівнів функціонування варіативних форм [2]. Словотворчі інновації, що виникають у сучасній українській мові в результаті описаних процесів, у сучасному мовознавстві ще не отримали загальноприйнятої назви. А. А. Таран називає їх «конкурентними номінаціями» [7, с. 19].

Власне мовні чинники появи нових термінів міжнародних відносин обумовлені загальними для всього мовного розвитку причинами:

1) тенденцією до економії мовних засобів висловлювання. Це один із найбільш значних стимулів появи нових мовних елементів. Мовці здійснюють раціональний відбір мовних засобів для спілкування. Сюди слід віднести таке мовне явище, як заміна словосполучення одним словом: *дипломатичне представництво – диппредставництво, політичний технолог – політтехнолог, візитна картка – візитка, страховий агент – страховик, туристичний оператор – туроператор;*

2) значна частина лексичних неологізмів, що перейменовують уже відомі поняття, виникла в результаті дії самої мовної системи, що реалізує потенційні одиниці словотворчого гнізда: *силовик – представник силових структур, апаратчик – представник відомств державного апарату, бюджетник – той, чия робота (навчання) фінансуються державою, платник – той, хто сам оплачує навчання (у виші),*

3) повертаються до активного вжитку слова, що дотепер були в пасивному мовному запасі з розширенням старого значення (*речник, референт, страховик*).

Широкий спектр аналізу термінології міжнародних відносин дозволяє охарактеризувати ті зміни, які сталися в описуваній сфері в останні роки. В наш час відбувається не просто виокремлення із термінології міжнародних відносин різних тематичних груп: міжнародна політика, міжнародна економіка, міжнародне право, міжнародний бізнес, міжнародна журналістика, – але й виникнення всередині цих тематичних груп суміжних галузей: міжнародне економічне право, міжнародний бізнес й ділове адміністрування і т. ін.

Таким чином, вузькоспеціалізована термінологія міжнародних відносин, що є складовою мовної системи, функціонує за її загальними законами, але має свої особливості. Дослідження сучасного стану такої терміносистеми є необхідною умовою для визначення тенденцій її розвитку та прогнозування подальших змін в загальному контексті функціонування мовних явищ. Аналіз словотворчих процесів у фаховій термінології міжнародних відносин допомагає студентам-міжнародникам зрозуміти явища варіантності, дублетності та зміни норм мовного стандарту, що відбуваються у живій мові на їхніх очах, а загалом – засвоїти основні закони розвитку сучасної української мови. Знання цих законів впливає на формування іншомовної картини світу та допомагає досягти високого рівня професійної комунікативної культури.

Література

1. Гуменюк Б. І. Основи дипломатичної та консульської служби: Навч. посібник / Б. І. Гуменюк. – К.: Либідь, 1998. – 248 с.
2. Лесная Г. М. Вариантность и изменение языковой нормы в украинском литературном языке двух последних десятилетий / Г. М. Лесная // Славянские языки и культуры в современном мире: II Международный научный симпозиум. Москва, МГУ им. М. В. Ломоносова, Филологический факультет, 21-24 марта 2012 г.: Труды и материалы. – М.: Изд-во Московского ун-та, 2012. – С. 370 – 371.
3. Лесная Г. М. Старое и новое: некоторые особенности языковой номинации в украинском литературном языке на рубеже XX – XXI веков / Г. М. Лесная // Цивилизационно-культурные связи России и Украины. Вторая конференция Российской ассоциации украинистов: Материалы международной научно-практической конференции. Москва, 1 – 3 декабря 2011 г. Украинская история, культура и национальная мысль в наследии Тараса Шевченко: опыт переосмысления от XIX века до наших дней. Третья конференция Российской ассоциации украинистов: Материалы научно-практической конференции. Москва, 25 апреля 2014 г. / Отв. ред. Г. М. Лесная. – М.: Издательство «МГИМО–Университет», 2015. – С. 164 – 169.
4. Лесная Г. М. Украинский язык для стран СНГ : Учебник / Г. М. Лесная. – М. : РГГУ, 2010. – 368 с.
5. Лесная Г. М. Учебник украинского языка. Уровень А1 / Г. М. Лесная. – М. : МГИМО–Университет, 2010. – 120 с.
6. Піхт Г. Навчання термінології. / Геріберт Піхт / Термінологічний вісник: Збірник наукових праць / Відп. ред. В. Л. Іващенко. – К.: ІУМ НАНУ, 2011. – Вип. 1. – 124 – 132.
7. Таран А. А. Источники формирования и разновидности конкурентных групп в современном украинском языке / А. А. Таран // Славянские языки и культуры в современном мире... Указ. соч. – С. 19 – 20.
8. Шелов С. Д., Лейчик В. М. Терминологическая норма в освещении российских лингвистов в период 70-80-х годов XX века / С. Д. Шелов, В. М. Лейчик / Термінологічний вісник : Збірник наукових праць / Відп. ред. В. Л. Іващенко. – К. : ІУМ НАНУ, 2011. – Вип. 1. – С. 7–19.

References

1. Humenyuk, B. I. (1998), *Fundamentals of Diplomatic and Consular Service: Coursebook* [Osnovy dyplomatychnoi ta konsul'skoi sluzhby, Navch. posibnyk], Lybid., Kyiv, 248 p.
2. Lesnaya, G. M. (2012), *Variation and Transformation of the Language Norm in the Ukrainian Standard Language in the Last Two Decades, Slavic Languages and Culture in Today's World: II Inter-National Scientific Symposium*. Moscow, M. V. Lomonosov Moscow State University, Faculty of Philology, 21-24 March 2012: Proceedings and Materials [Variantnost' i izmenenie yazykovoy normy v ukrainskom literaturnom yazyke dvukh poslednikh desyatiletii, Slavyanskie yazyki i kul'tury v sovremennom mire: II Mezhdunarodnyy nauchnyy simpozium, Moskva, MGU im. M. V. Lomonosova, Filologicheskiiy fakul'tet, 21-24 marta 2012 g., Trudy i materialy], Moscow University, Moscow, pp. 370 – 371.
3. Lesnaya, G. M. (2015), *Old and New: Specifics of Linguistic Nomination in the Ukrainian Standard Language on the Cusp of 20th - 21st Centuries*, Civilizational and Cultural

Ties of Russia and Ukraine. Second Conference of the Russian Association of Ukrainianists, Materials of International Scientific and Practical Conference. Moscow, 1 -3 December 2011; Ukrainian History, Culture and National Thought in Taras Shevchenko Body of Work: Reinterpretation Experience of 19th Century to the Present, Third Conference of the Russian Association of Ukrainianists: Materials of Scientific and Practical Conference, Moscow, 25 April 2014, Responsible Editor G. M. Lesnaya [Staroe i novoe: nekotorye osobennosti yazykovoy nominatsii v ukrainskom literaturnom yazyke na rubezhe XX – XXI vekov, Tsivilizatsionno-kul'turnye svyazi Rossii i Ukrainy. Vtoraya konferentsiya Rossiyskoy assotsiatsii ukrainistov: Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, Moskva, 1 – 3 dekabrya 2011 g. Ukrainskaya istoriya, kul'tura i natsional'naya mysl' v nasledii Tarasa Shevchenko: opyt pereosmysleniya ot XIX veka do nashikh dnei. Tret'ya konferentsiya Rossiyskoy assotsiatsii ukrainistov: Materialy nauchno-prakticheskoy konferentsii. Moskva, 25 aprelya 2014 g. / Otv. red. G. M. Lesnaya], MGIMO-University, Moscow, pp. 164 – 169.

4. Lesnaya, G. M. (2010), *The Ukrainian Language for CIS Countries: Course-Book* [Ukrainskiy yazyk dlya stran SNG: Uchebnyk], RGGU, Moscow, 368 p.

5. Lesnaya, G. M. (2010), *Coursebook of the Ukrainian Language. Level A1* [Uchebnyk ukrainskogo yazyka. Uroven' A1], MGIMO-University, Moscow, 120 p.

6. Picht, H. (2011.), *Yeaching Terminology*, Newsletter of Terminology: Collection of Scientific Papers, Responsible Editor V. L. Ivaschenko [Navchannia terminolohii, Terminolohichni visnyk, Zbirnyk naukovykh prats, Vidp. red. V. L. Ivashchenko], IUM NANU, Kyiv, Issue 1, pp. 124 – 132.

7. Taran, A. A. (2012), *Sources of Formation and Varieties of Competitive Groups in Modern Ukrainian, Slavic Languages and Culture in Today's World...Ibidem* [Istochniki formirovaniya i raznovidnosti konkurentnykh grupp v sovremennom ukrainskom yazyke, Slavyanskije yazyki i kul'tury v sovremennom mire...Ukaz. soch.], pp. 19 – 20.

8. Shelov, S. D., Leichyk, V. M. (2011), *Terminological Norm in the Works of Russian Linguists in the 70s – 80s of 20th Century*, Newsletter of Terminology: Collection of Scientific Papers / Responsible Editor V. L. Ivaschenko [Terminologicheskaya norma v osveshchenii rossiyskikh lingvistov v period 70–80-kh godov XX veka, Terminolohichni visnyk, Zbirnyk naukovykh prats, Vidp. red. V. L. Ivashchenko], IUM NANY, Kyiv, Issue 1, pp. 7 – 19.

Г. М. Лесная,

*Московский государственный институт международных отношений
(университет) МИД России,
кафедра русского языка для иностранных учащихся (Россия)*

УКРАИНСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ КАК АСПЕКТ В ИЗУЧЕНИИ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

В статье рассмотрены актуальные проблемы преподавания украинского языка как иностранного в аспекте изучения языка профессии будущими специалистами в области международных отношений. Предметом исследования стала специфика языковой номинации в процессе формирования терминологии международных отношений в качестве составляющей комплексной терминологической системы под условным названием «общественно-политические отношения».

Ключевые слова: терминология международных отношений, преподавание украинского языка как иностранного.

G. M. Lesnaya,
*Moscow State Institute of International Relations (University)
of the Ministry of Foreign Affairs Russian Federation,
Russian Language for Foreign Students Department (Russia)*

UKRAINIAN TERMINOLOGY OF INTERNATIONAL RELATIONS AS A COMPONENT OF LEARNING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

The article looks at the topical issues of teaching Ukrainian as a foreign language in the context of learning a foreign language for specific purposes by the students specializing in international relations. The subject of the research is the specifics of the linguistic nomination in forming the terminology of international relations as a component of the comprehensive terminology corps of “social and political relations”. The author describes extra-linguistic factors which have influenced the development of the terminology of international relations and the ways of forming the innovative vocabulary in this sphere. Structural and semantic features of these lexical units can be divided into several groups depending on the lexical set and the way of formation. The results of the research have been used in the methods of teaching Ukrainian as a foreign language to students majoring in international relations in the closely related linguistic environment.

Key words: terminology of international relations, teaching Ukrainian as a foreign language.

УДК 811.161.2'38+81'366.5

О. Р. Микитюк,
*канд. філол. наук, доц.,
Національний університет «Львівська політехніка»,
доцент кафедри української мови*

АНТРОПОНІМ ШЕВЧЕНКО В ТЕКСТІ «ДУХ НАШОЇ ДАВНИНИ» ДМИТРА ДОНЦОВА

В статті розглянуто семантичне навантаження антропоніма Шевченко як наскрізного елемента твору, описано позицію та світогляд Дмитра Донцова як мовної особистості, увиразнено націє- та державотвірну функцію мови в ідіолекті письменника.

Ключові слова: Дмитро Донцов, антропонім Шевченко, науково-публіцистичний текст, позиція автора.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Науково-публіцистичний текст, який «обслуговує серцевину суспільного життя – ідеологію, громадську думку» [13, с. 271–172], до сьогодні не був об'єктом активного вивчення. Оскільки мова завжди відтворює національну особливість, систему поглядів автора, його ерудованість та громадську позицію, потрібним є вивчення антропонімного зрізу мовно-ментальної